

4. ЕКОНОМІКА, ПЛАНУВАННЯ І УПРАВЛІННЯ ГАЛУЗІ

УДК 330.342:167.1

*Проф. Г.І. Башнянин, д-р екон. наук – Львівська КА;
доц. Г.С. Третьак, канд. екон. наук – Львівський РІДУ НАДУ при
Президентові України; здобувач М.С. Хом'як, канд. екон. наук –
Львівська КА*

ДЕРЕГУЛЯЦІЙНА ЕЛАСТИЧНІСТЬ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ: ПОНЯТТЯ, ЗАГАЛЬНА ФОРМУЛА, ТИПИ І ВИДИ

Розглянуто поняття дерегуляційної еластичності та способи її визначення. Проаналізовано позитивну, нейтральну і негативну дерегуляційну еластичність, охарактеризовано основні їхні типи. Обґрунтовано необхідність врахування дерегуляційної еластичності під час розроблення дерегуляційної політики держави.

Ключові слова: дерегуляційна еластичність, економічні системи, типи дерегуляційної еластичності.

Вступ. Становлення ринкової економіки в Україні характеризується переходом від командно-адміністративної до змішаної системи господарювання. Зумовлено це тим, що директивна економіка, яка базувалася тільки на державному регулюванні, виявилася неефективною і зумовила зниження темпів як економічного зростання, так і добробуту населення. З огляду на це, постає необхідність вивчення теорії дерегуляції економічних процесів загалом і дерегуляційної еластичності економічних систем зокрема.

Окремі аспекти теорії дерегуляції економічних процесів висвітлено у працях Р. Бара, С. Брю, Р. Дорнбуша, К. Макконнела, А. Маршала, Н. Менкью, Дж. С. Міля, В. Ойкена, В. Петі, А. Сміта, П. Самуельсона, С. Фішера, Дж. Хікса, А. Худокормова, Й. Шумпетера [1-13] та інших економістів. Однак, залишається недостатньо дослідженими питання ефективності дерегулятивних процесів в економіках перехідного типу.

Мета роботи полягає в дослідженні дерегуляційних процесів у перехідних економіках. Задля її досягнення з'ясовано сутність поняття "дерегуляційна еластичність", виокремлено та охарактеризовано основні типи і види дерегуляційної еластичності.

Виклад основного матеріалу. Різні економічні системи по-різному реагують на зміну дерегуляційного режиму (найчастіше на його посилення), тобто вони є різночутливими до цього економічного процесу (до практики дерегуляції). Чутливість економічних систем до зміни рівня їх дерегуляції називають дерегуляційною еластичністю, яка характеризується не лише якісно, але й кількісно чи метрологічно. З боку суто якісного, дерегуляційна еластичність – це чутливість (та чи інша, з тією чи іншою кількісною визначеністю, що не принципово для ординального аналізу цього параметра) економічних систем до зміни (посилення) дерегуляційного режиму. А з боку кількісного, чи метрологічного (кардинального), дерегуляційна еластичність – це міра чи ступінь чутливості тих чи інших економічних систем до зміни (посилення)

дерегуляційного режиму. В останньому випадку дерегуляційну еластичність визначають за такою ж загальною схемою, як і дерегуляційну ефективність. Для цього необхідно зіставити між собою диференціальні (приростні) значення економічного ефекту (валового чи чистого) (E^e) і масштабів дерегуляції (DR):

$$E_{e-dr} = \frac{dE^e}{dDR} \times 100. \quad (1)$$

У процесі метрологічного аналізу дерегуляційної еластичності варто розрізняти два можливих варіанти її визначення – чистий і валовий. За чистого варіанта треба зіставляти чистий дерегуляційний ефект і масштаби дерегуляції (тобто ігнорувати вплив усіх інших факторів на формування та зміну загального рівня економічної ефективності функціонування тих чи інших економічних систем). За валового варіанта метрологічного відображення дерегуляційної еластичності дерегуляцію розглядаємо лише як один із факторів формування та зміни загального рівня економічної ефективності функціонування тих чи інших господарських систем, тобто "виловлюємо" не чистий і власний вплив дерегуляції на ефективність функціонування тих чи інших господарських систем, а загальний вплив на попередньо сформований рівень їхньої економічної ефективності.

Інакше кажучи, за чистого метрологічного аналізу цього параметра ми розглядаємо дерегуляцію як фактор формування (причому єдиний, всі інші "відкидаються" як такі, що не діють, або як такі, дія яких дорівнює нулю) економічної ефективності. А за валового метрологічного аналізу дерегуляція розглядається як фактор зміни (а не формування) такого параметра, як ефективність функціонування певних господарських систем. Це зауваження має принципове значення, оскільки загальна формула дерегуляційної еластичності залежить від того, в якій якості ми розглядаємо дерегуляцію – як фактор формування чи як фактор зміни загального рівня економічної ефективності функціонування господарських систем. У першому випадку ми повинні зіставляти дерегуляційні ефекти (E_f^{dr}) і масштаби дерегуляції, тобто

$$E_{e-dr} = dE_f^{dr} : dDR. \quad (2)$$

У другому – загальний рівень економічної ефективності (точніше, його диференціальне чи приростне значення) і масштаби дерегуляції

$$E_{e-dr} = dE^e : dDR. \quad (3)$$

Обидва підходи допустимі, а вибір одного з них залежить від цілей і завдань аналізу. В одних випадках дерегуляцію доцільно розглядати як фактор формування рівня економічної ефективності, а в інших – як фактор зміни. У нашому дослідженні ми будемо користуватися обома підходами.

Умовно можна виділити, принаймні, три типи дерегуляційної еластичності. Наведемо коротку характеристику кожного з них.

Тип 1 – позитивна дерегуляційна еластичність (E_{e-dr}^p) як певна позитивна реакція економічних систем на посилення дерегуляційного режиму. За умов її формування відповідний коефіцієнт еластичності завжди більший від нуля:

$$E_{e-dr}^p = dE^e : dDR > 0, \quad (4)$$

де E_{e-dr}^p – позитивна дерегуляційна еластичність, E^e – економічна ефективність функціонування господарських систем, DR – масштаби дерегуляції.

Криві позитивної дерегуляційної еластичності формуються навколо умовної бісектриси, яка має позитивний кут нахилу до осі "масштаби дерегуляції" (рис. 1).

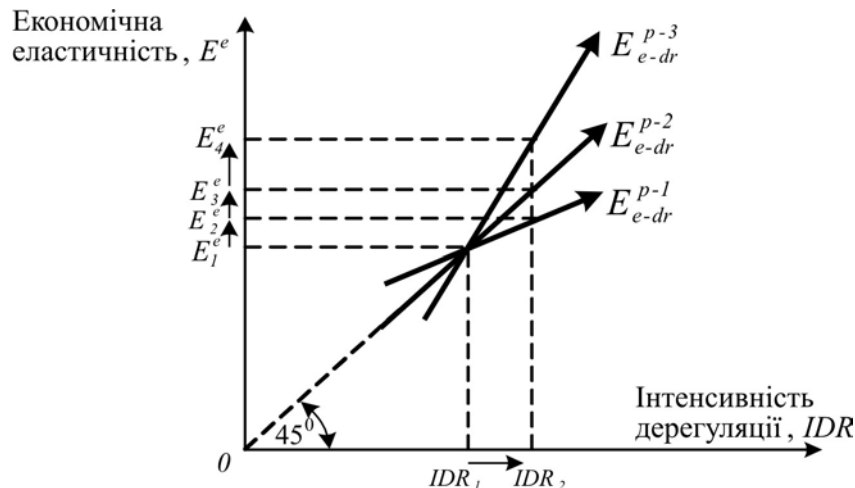

Рис. 1. Криві позитивної дерегуляційної еластичності економічних систем (апроксимований варіант): E_{e-dr}^{p-1} , E_{e-dr}^{p-2} , E_{e-dr}^{p-3} – криві позитивної дерегуляційної еластичності, відповідно – першого, другого і третього порядку

Позитивна дерегуляційна еластичність (E_e^p) може бути різною за рівнем. По-перше, гіпервисокою (E_{e-dr}^{p-hv}), коли певна економічна система дуже сильно реагує на зміну (посилення) дерегуляційного режиму і реагує позитивно. За умов її формування відповідний коефіцієнт є більшим (значно більшим) за одиницю

$$E_{e-dr} = dE^e : dDR > 1. \quad (5)$$

По-друге, високою, коли певна економічна система сильно реагує на посилення дерегуляційного режиму і також позитивно, а відповідний коефіцієнт також більший за одиницю (але вже не настільки, як у першому випадку)

$$E_{e-dr} = dE^e : dDR > 1. \quad (6)$$

По-третє, нормальною, коли економічна система помірно реагує на посилення масштабів дерегуляції, а коефіцієнт дорівнює (або майже дорівнює) одиниці:

$$E_{e-dr} = dE^e : dDR \approx 1. \quad (7)$$

По-четверте, квазінормальною, за якої економічна система слабо реагує на зміну рівня дерегуляції, а відповідний коефіцієнт еластичності менший за одиницю

$$E_{e-dr} = dE^e : dDR < 1. \quad (8)$$

По-п'яте, гіпонормальною, за якої реакція певної економічної системи на зміну (посилення) дерегуляційного режиму є слабкою, але ще позитивною і відповідний коефіцієнт еластичності менший за одиницю, але більший від нуля:

$$E_{e-dr} = dE^e : dDR < 1 \quad (9)$$

За ступенем чутливості до зміни (посилення) дерегуляційного режиму всі економічні системи, що дерегулюються, можна поділити на п'ять типів: 1) метаягиперчутливі (МГЕ-системи); 2) гіперчутливі (ГРЕ-системи); 3) чутливі (Е-системи); 4) квазічутливі (КЕ-системи); 5) слабочутливі (гіпочутливі) (ГПЕ-системи) (рис. 2).

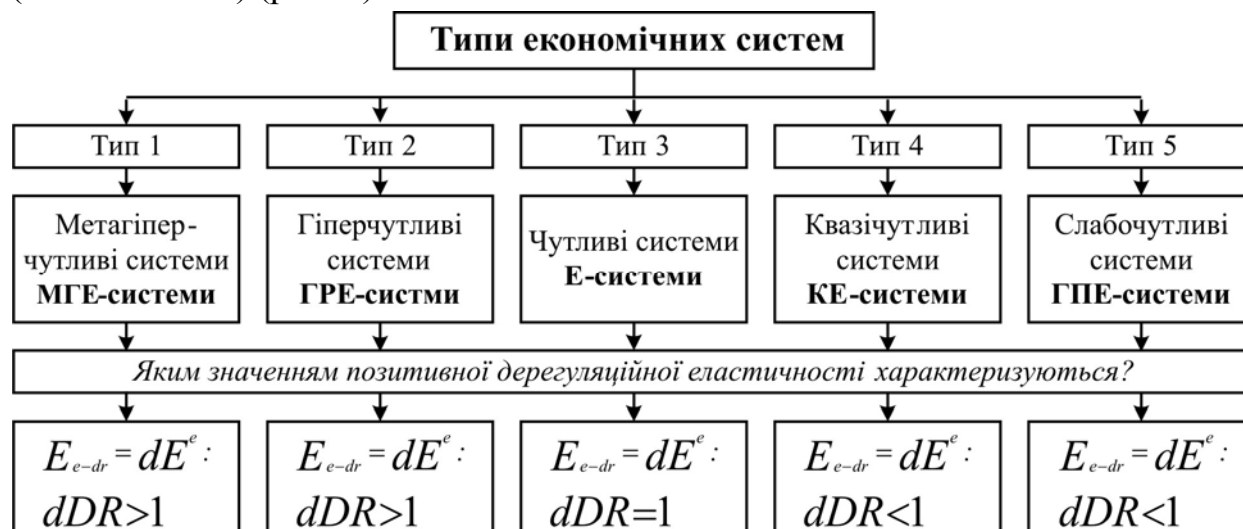

Рис. 2. Види (типи) економічних систем за параметром позитивної дерегуляційної еластичності

Усі вони позитивно реагують на зміну (посилення) дерегуляційного режиму, але з різною силою, різною мірою чи інтенсивністю, що графічно зображено на рис. 3.

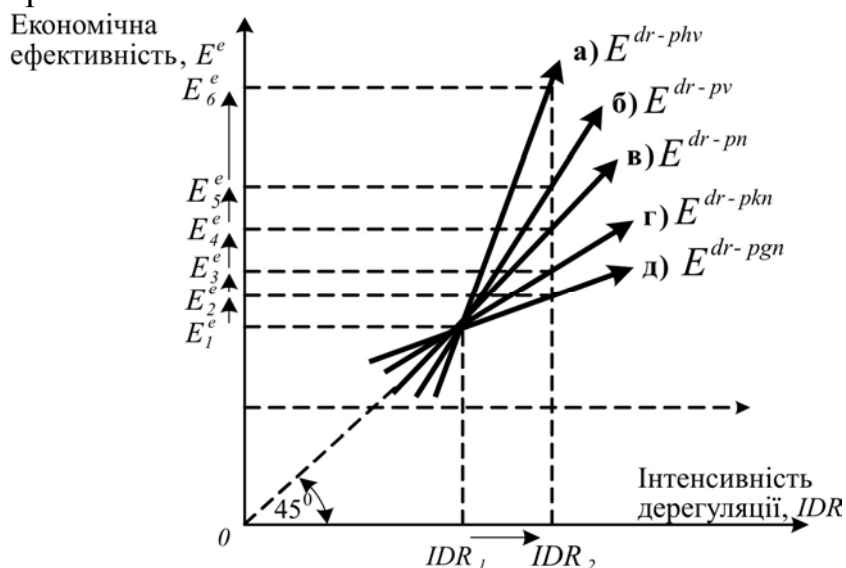

Рис. 3. Криві дерегуляційної ефективності (валового типу): а) метаягиперчутливих, б) гіперчутливих, в) чутливих, г) квазічутливих, д) слабочутливих економічних систем (варіант позитивного впливу)

Крива дерегуляційної еластичності метаягиперчутливих систем лежить над умовною бісектрисою і намагається зміститися у бік вертикальної прямої

(до осі "економічна ефективність"), а крива дерегуляційної еластичності гіперчутливих систем тяжіє до горизонтальної прямої (щодо осі "інтенсивність дерегуляції"). Загальний висновок: чим чутливіша та чи інша система до посилення дерегуляційного режиму, тим ефективніша практика дерегуляції, тим активніше її треба здійснювати. Щодо таких систем дерегуляційна політика держави повинна бути посилена. Однак при цьому не варто упускати з під уваги одну дуже важливу обставину, а саме: дерегулювати надмірно чутливі системи, з одного боку, вигідніше, ніж слабочутливі, але тільки з позицій мікроекономічного рівня.

Тип 2 – нейтральна дерегуляційна еластичність (E_{e-dr}^{nm}), яка існує тоді, коли певна економічна система ніяк або майже ніяк (слабо позитивно чи слабо негативно) не реагує на посилення дерегуляційного режиму. Криві нейтральної дерегуляційної еластичності "тяжують" до горизонтальної прямої, вони є або слабовисхідними, або власне горизонтальними, або слабопохідними (рис. 4).

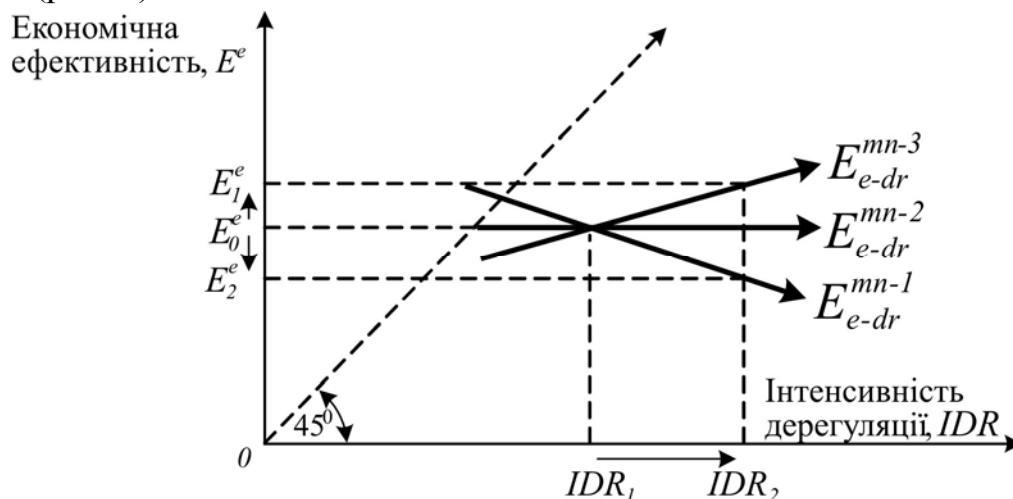

Рис. 4. Криві нейтральної дерегуляційної еластичності економічних систем (апроксимований варіант): E_{e-dr}^{nm-1} , E_{e-dr}^{nm-2} , E_{e-dr}^{nm-3} – криві нейтральної дерегуляційної еластичності економічних систем, відповідно, першого, другого і третього порядку

Залежно від особливостей реакції господарських систем на зміну дерегуляційного режиму також можна виокремити різні види цього другого типу дерегуляційної еластичності:

а) гіпопозитивна нейтральна дерегуляційна еластичність (E_{e-dr}^{nm-gp}) – формується тоді, коли економічна система дуже слаба, але позитивно реагує на посилення дерегуляційного режиму, а відповідний коефіцієнт еластичності має позитивний знак

$$E_{e-dr} = dE^e : dDR \approx 0(+); \quad (10)$$

б) власне нейтральна дерегуляційна еластичність, якою володіють такі економічні системи, які ніяк (ні позитивно, ні негативно) не реагують на посилення дерегуляційного режиму, тому коефіцієнт еластичності дорівнює нулю

$$E_{e-dr} = dE^e : dDR = 0; \quad (11)$$

в) гіпонегативна нейтральна дерегуляційна еластичність (E_{e-dr}^{nm-gn}) – має місце тоді, коли певна економічна система слабо негативно (або майже нейтрально, але з від'ємного боку) реагує на посилення дерегуляційного режиму, а відповідний коефіцієнт, як і за першого виду, близький до нуля, але є від'ємним, тобто

$$E_{e-pn} = dE^e : dDR \approx 0(-). \quad (12)$$

Якщо економічна система ніяк (або майже ніяк) не реагує на посилення дерегуляційного режиму, то це означає, що свого часу її регуляція здійснювалась помилково або була непотрібна, бо також не впливала на результативність функціонування тієї чи іншої економічної системи (або економічна система вміло обійшла певний регуляційний режим і його втрати компенсувалися іншим способом – законним або тіньовим).

Залежно від ступеня чутливості економічних систем до посилення дерегуляційного режиму, їх можна поділити на три види (рис. 5):

- економічні системи з гіпопозитивною чутливістю, які дуже слабо, а все-таки позитивно реагують на посилення дерегуляційного режиму;
- економічні системи з нейтральною чутливістю, або абсолютно нечутливі до дерегуляції системи;
- економічні системи з гіпонегативною чутливістю, які дуже слабо, але негативно реагують на посилення дерегуляції.

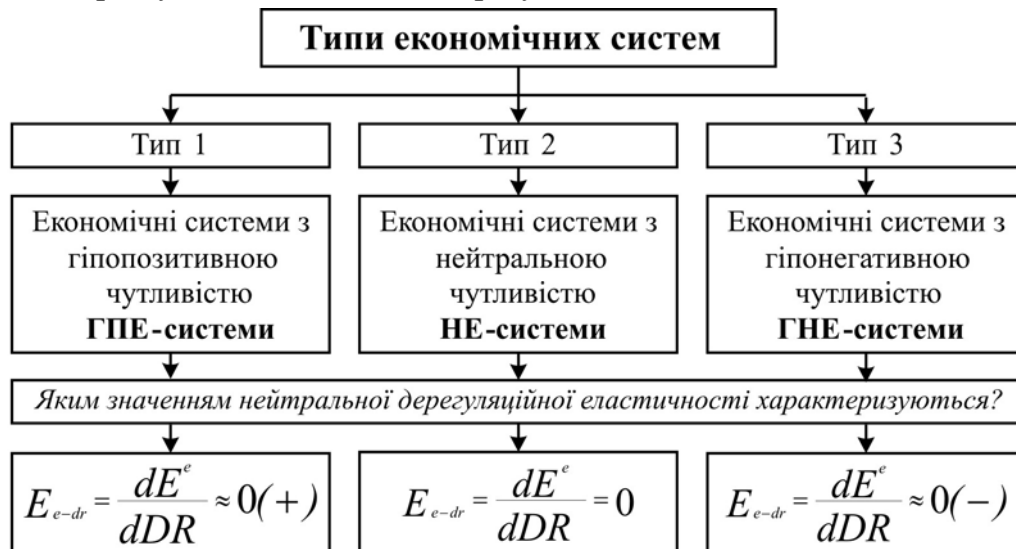

Рис. 5. Види економічних систем за параметром нейтральної дерегуляційної еластичності

Криві дерегуляційної еластичності перших є слабо висхідними, других – горизонтальними, а третіх – слабо нисхідними (рис. 6).

Тип 3 – негативна дерегуляційна еластичність (E_{e-dr}^{nh}), яка має місце тоді, коли певна економічна система негативно реагує на посилення дерегуляційного режиму, а відповідні коефіцієнти еластичності менші від нуля:

$$E_{e-dr}^n = dE^e : dDR < 0. \quad (13)$$

Криві негативної дерегуляційної еластичності є нисхідними і "розташовуються" під від'ємним кутом нахилу навколо умовної бісектриси (рис. 7).

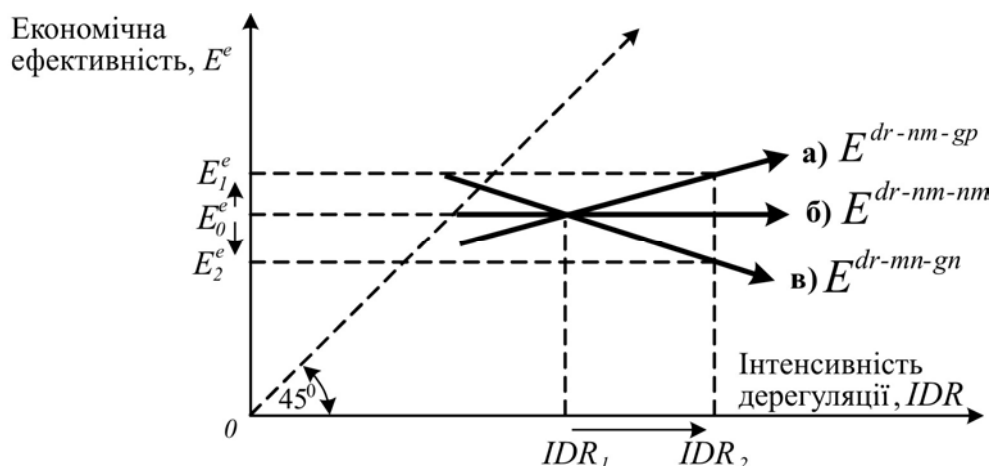

Рис. 6. Криві дерегуляційної ефективності (валового типу): а) гіпопозитивно чутливих, б) нейтрально чутливих, в) гіпонегативно чутливих систем

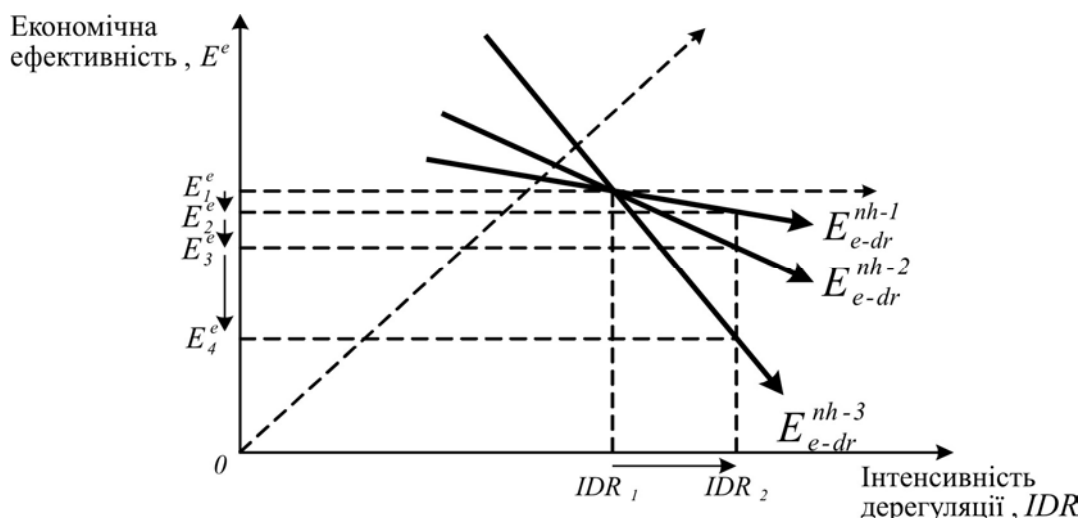

Рис. 7. Криві негативної дерегуляційної еластичності економічних систем (апроксимований варіант): E_{e-dr}^{nh-1} , E_{e-dr}^{nh-2} , E_{e-dr}^{nh-3} – криві негативної дерегуляційної еластичності економічних систем першого, другого і третього порядку

Негативна дерегуляційна еластичність також буває різних видів.

1. Гіпервисока негативна дерегуляційна еластичність (E_{e-dr}^{nh-hv}), за якої економічна система дуже сильно (і негативно) реагує на посилення дерегуляційного режиму. Відповідний коефіцієнт еластичності є значно менший за -1

$$E_{e-dr}^{nh-hv} = dE^e : dDR < -1 . \quad (14)$$

2. Висока негативна дерегуляційна еластичність (E_{e-dr}^{nh-v}), за якої відповідний коефіцієнт є також менший за -1, але значно меншою мірою, ніж у попередньому випадку, це означає, що економічна система сильно (і негативно) реагує на зміну (посилення) дерегуляційного режиму

$$E_{e-dr}^{nh-v} = dE^e : dDR < -1 . \quad (15)$$

3. Нормальна негативна дерегуляційна еластичність (E_{e-dr}^{nh-n}), за якої відповідний коефіцієнт дорівнює -1, а економічна система помірно реагує на посилення дерегуляційного режиму:

$$E_{e-dr}^{nh-n} = dE^e : dDR \quad (16)$$

4. Квазінормальна (напівнормальна, деякою мірою нормальна) дерегуляційна еластичність (E_{e-dr}^{nh-kn}), за якої реакція системи на посилення масштабів дерегуляції є слабкою і здійснюється в негативному напрямі, а відповідні коефіцієнти еластичності більші за -1

$$E_{e-dr}^{nh-kn} = dE^e : dDR > -1 \quad (17)$$

5. Гіпонормальна негативна дерегуляційна еластичність (E_{e-dr}^{nh-gn}). Вона має місце тоді, коли певна економічна система дуже слабо реагує (і також негативно) на зміну (посилення) дерегуляційного режиму, а відповідні коефіцієнти ще більші за -1, ніж у попередньому випадку

$$E_{t-dr}^{nh-gn} = dE^t : dDR > -1 \quad (18)$$

Така різна негативна чутливість систем до посилення дерегуляційного режиму дає підстави класифікувати їх на: метагіперчутливі, гіперчутливі, чутливі, квазічутливі, слабочутливі (рис. 8).

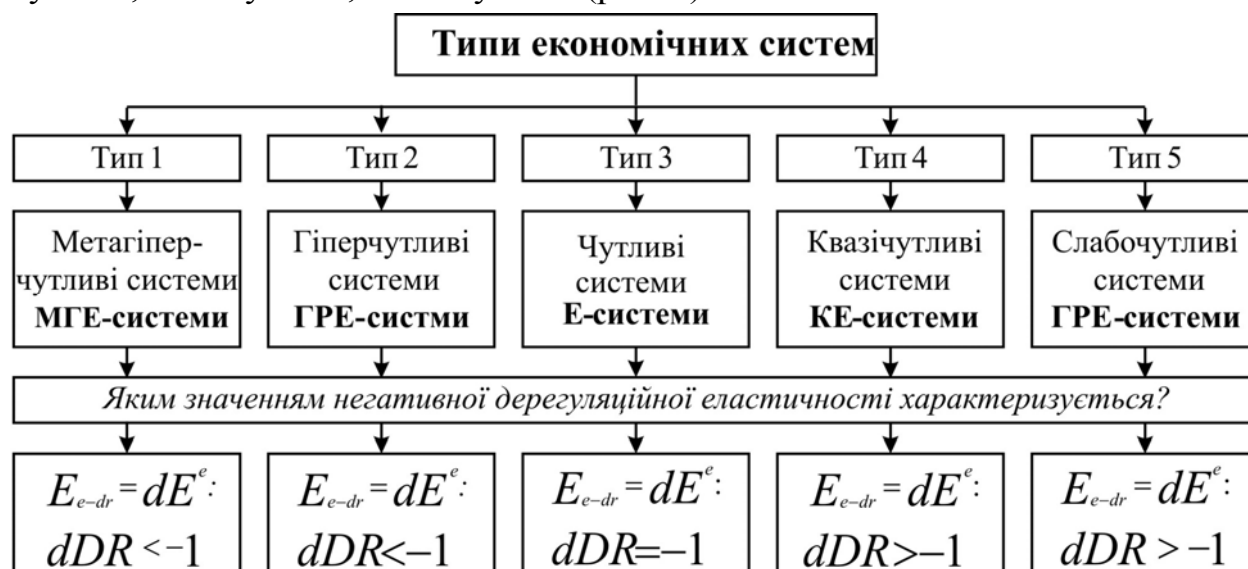

Рис. 8. Види (типи) економічних систем за параметром негативної дерегуляційної еластичності

Криві дерегуляційної ефективності цих типів економічних систем мають нисхідний характер і "розташовуються" під від'ємним кутом нахилу до осі "інтенсивність дерегуляції" (рис. 9).

Формулюючи дерегуляційну політику, держава повинна враховувати дерегуляційний тип економічних систем і ступінь їхньої чутливості до зміни дерегуляційного режиму. Якщо, наприклад, економічна система є гіперчутливою (чи навіть метагіперчутливою) до посилення дерегуляційного режиму, то й дерегуляцію потрібно практикувати лише тоді, коли метагіпернегативний дерегуляційний ефект мікроекономічного порядку "перекривається" таким же метагіперпозитивним ефектом макроекономічного (чи мезоекономічного) порядку. Якщо ж останній менший від першого (за абсолютним значенням), або тільки зрівноважується з ним, дерегуляцію економічної системи

здійснювати недоцільно. Аналогічно слід чинити і щодо слабочутливих у негативному плані економічних систем. Формуючи дерегуляційну політику стосовно них, також треба зіставляти мікроекономічний і макроекономічний дерегуляційні ефекти. Деретуляцію цих систем доцільно здійснювати лише тоді, коли макроекономічний дерегуляційний ефект є позитивним і за абсолютним значенням дорівнює, а ще краще, перевищує мікроекономічний негативний дерегуляційний ефект.

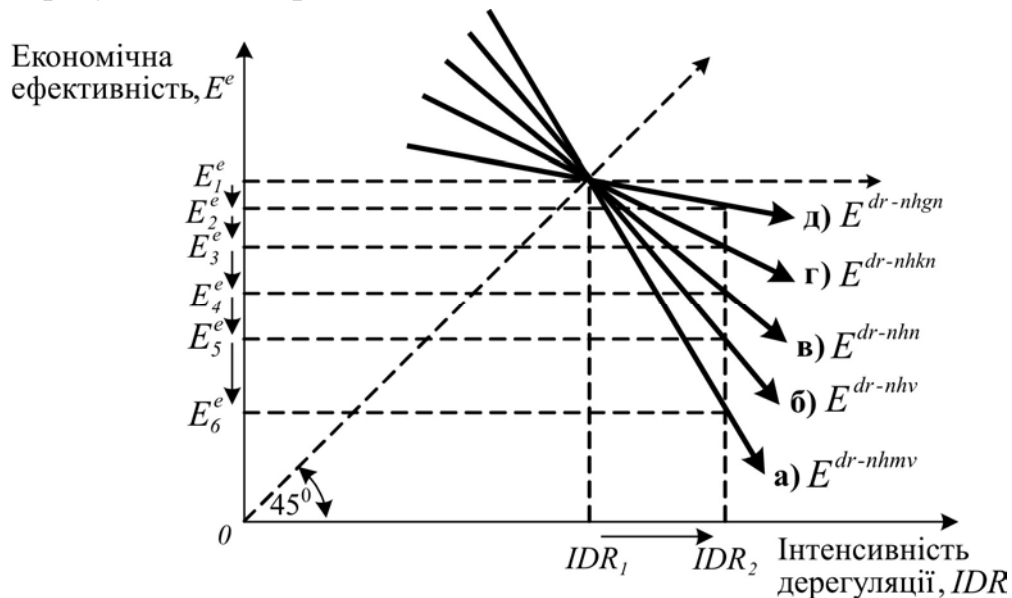

Рис. 9. Криві дерегуляційної ефективності (валового типу): а) метаягіперчутливих, б) гіперчутливих, в) чутливих, г) квазічутливих, д) слабочутливих економічних систем (варіант негативного впливу)

Висновки. Отже, дерегуляційна ефективність економічних систем значною мірою визначається їхньою дерегуляційною еластичністю, яка характеризує чутливість економічних систем до зміни дерегуляційного режиму. З суто метрологічного боку, вона визначається як співвідношення диференціальних величин економічного ефекту і масштабів дерегуляції. Аналіз цього параметра дав підстави виділити три основні типи дерегуляційної еластичності економічних систем: позитивну, нейтральну, негативну. Вказана типологізація дерегуляційної еластичності економічних систем дає підстави виділити різні їхні типи. По-перше, це економічні системи з позитивною чутливістю до дерегуляції. Вони можуть бути метаягіперчутливими, гіперчутливими, помірно чутливими, квазіпомірно чутливими, гіпопомірно чутливими. По-друге, економічні системи з нейтральною чутливістю до дерегуляції. Серед них можна виділити системи з гіпопозитивною, гіпонегативною і власне нейтральною чутливістю до дерегуляції. По-третє, це системи з негативною чутливістю до дерегуляції, серед яких є системи з метаягіпернегативною, гіпернегативною, помірно негативною, квазіпомірно негативною і гіпопомірно негативною чутливістю до дерегуляції.

Дерегуляційна політика держави повинна бути диференційованою і враховувати ступінь чутливості певної системи до дерегуляції. Під час її формування потрібно враховувати і зіставляти мікроекономічні і макроекономічні

ні дерегуляційні ефекти. Останній повинен бути, зазвичай, позитивним і перевищувати (або, принаймні, дорівнювати) абсолютне значення мікроекономічного дерегуляційного ефекту. Економічні системи з негативною дерегуляційною чутливістю доцільно дерегулювати тільки в тому випадку, коли макроекономічний дерегуляційний ефект є позитивним і дорівнює або перевищує абсолютне значення від'ємного мікроекономічного ефекту.

Література

1. **Барр Р.** Политическая экономия. – В 2-ух т. / Р. Барр. – М. : Изд-во "Международные отношения", 1995.
2. **Дорнбуш Р.** Макроекономіка / Р. Дорнбуш, С. Фішер. – К. : Вид-во "Основи", 1996. – 814 с.
3. **Макконнелл К.Р.** Макроекономіка. Аналітична економія / К.Р. Макконнелл, С.Р. Брю. – Львів : Вид-во "Просвіта", 1997. – 671 с.
4. **Маршалл А.** Принципы экономической науки. – В 3-ох т. / А. Маршалл. – М. : Изд-во "Прогресс-Универс", 1993.
5. **Менкью Г.Н.** Принципы экономики / Г.Н. Менкью. – СПб., 1999. – 784 с.
6. **Миль Дж.С.** Основы политической экономии. – В 3-ох т. / Дж.С. Миль. – М. : Изд-во "Прогресс", 1980. – 424 с.
7. **Ойкен В.** Основные принципы экономической политики / В. Ойкен. – М. : Изд-во "Прогресс-Универс", 1995. – 496 с.
8. **Петти В.** Трактат о налогах и сборах / В. Петти // Антология экономической классики. – Т. 1. – М. : Изд-во "Эконов", 1993. – С. 5-78.
9. **Смит А.** Исследование о природе и причинах богатства народов // Антология экономической классики / А. Смит. – М. : Изд-во "Эконов", 1993. – Т. 1. – С. 79-396.
10. **Самуэльсон П.** Экономика. – В 2-ух т. / П. Самуэльсон. – М. : НПО "АЛГОН" ВНИИСи, 1992. – 534 с.
11. **Хикс Дж.Р.** Стоимость и капитал / Дж.Р. Хикс. – М. : Изд-во "Прогресс-Универс", 1993. – 488 с.
12. **Худокормов А.Г.** История экономических учений / А.Г. Худокормов. – М. : Изд-во ИНФРА-М, 1998. – 773 с.
13. **Шумпетер Й.А.** Капіталізм, соціалізм і демократія / Й.А. Шумпетер. – К. : Вид-во "Основи", 1995. – 528 с.

***Башнянин Г.И., Третьяк Г.С., Хомяк М.С.* Дерегуляционная эластичность экономических систем: понятие, общая формула, типы и виды**

Рассмотрено понятие дерегуляционной эластичности и способы ее определения. Проанализирована позитивная, нейтральная и негативная дерегуляционная эластичность, охарактеризованы основные их типы. Обоснованно необходимость учета дерегуляционной эластичности при разработке дерегуляционной политики государства.

Ключевые слова: дерегуляционная эластичность, экономические системы, типы дерегуляционной эластичности.

***Bashnyanyn G.I., Tretyak G.S., Homiak M.S.* Deregulational elasticity of the economic systems: notion, general formula, types and species**

The notion of deregulational elasticity and methods of its determination are considered. Positive, neutral and negative deregulational elasticity is analyzed; basic types of them are characterized. The necessity of incorporation of deregulational elasticity is proved during development of deregulational policy of the state.

Keywords: deregulational elasticity, economic systems, types of deregulational elasticity.